

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1995 metai

VILNIUS **pradai** 1996

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1995

VILNIUS 1996

INSTITUT LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1995

VILNIUS 1996

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-22-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1996

ALDONA GAIGALAITĖ

**LATVIJOS LIETUVIŲ ORGANIZACIJOS IR JŲ ŠELPIMAS
1919—1940 METAIS**

Latvijoje lietuvių gyveno nuo seno. Jų padaugėjo po nepavykusių sukilimų prieš carizmą, kuris nuo XVIII a. pabaigos slėgė Lietuvą. Sukilimų dalyviai, kurie nespėjo pasitraukti į Vakarų Europą, ieškojo prieglobsčio bent kitose gubernijose, kur apie juos mažiau kas žinojo. Nuo XIX a. antros pusės ėmė sparčiai augti Latvijos miestai. Ryga tapo, po Maskvos ir Peterburgo, trečiuoju pramonės centru Rusijoje. Nuo seno lietuviai žemdirbiai naudojosi Latvijos uostais savo prekėms į užsienį gabenti, o išaugus miestams padidėjusi vidaus rinka traukė Šiaurės Lietuvos ir Žemaitijos ūkininkus. XIX a. buvo įsteigta techninio profilio aukštoji mokykla — Rygos politechnikumas (1862), veikė specialiosios vidurinės mokyklos. Be to, Latvijos vidurinės mokyklos Mintaujoje, Liepojoje, Palangoje (kuri tuo metu priklausė Kuršo gubernijai) buvo ir lietuvių mokymosi centrai, nes jose buvo aukštesnis mokymo lygis, dėstomos Vakarų Europos gyvosios kalbos ir kiti praktiški dalykai, kurių nebuvo klasikinėje rusiškoje gimnazijoje. Iš žymiausių XIX a. pab.—XX a. pr. Lietuvos kultūros ir visuomenės veikėjų biografijų matome, kad daugelis jų mokyklas baigė Latvijoje. Ten dėl caro draudimo dirbti gimtajame krašte mokytojavo ir žymiausi lietuvių pedagogai: Jonas Jablonskis, Pranas Mašiotas, Marcelinas Šikšnys ir kiti. Latvijos katalikų parapijose dirbo nemažai lietuvių kunigų, dažnai aktyvių veikėjų, kurie caro valdžios dėl nepasitikėjimo jų lojalumu valdžiai buvo paskiriami ar nukeliami toliau nuo Lietuvos.

Lietuvių ir žemaičių skaičius Latvijoje iki Pirmojo pasaulinio karo didėjo ir 1914 m. siekė 95 tūkst. Iš jų Rygoje gyveno daugiau kaip trečdalis (35 tūkst.). Kiti lietuviai dirbo, mokėsi ir gyveno Mintaujoje, Daugpilyje, Liepojoje ir kitur. Pirmasis pasaulinis karas išsklaidė ir Latvijos lietuvius. Dalis jų pasitraukė nuo vokiečių

okupacijos į Rusijos gilumą. Lietuvai tapus nepriklausoma valstybe, daugelis grįžo į gimtinę. Čia gavo ar pirkė žemės, įsikūrė, pritaikė savo išsilavinimą ir žinias, keldami krašto švietimą ir kultūrą, ekonomiką. Todėl 1920 m. Latvijoje beliko 25 540 lietuvių. Rygoje jų gyveno 6817. Vėlesniais Latvijos nepriklausomybės metais lietuvių skaičius ne didėjo, bet mažėjo, nors, išvedus sieną tarp Latvijos ir Lietuvos, kai kuriuose pasienio rajonuose, ypač Aknystos ir Ilūkstės, liko nemažai lietuvių. 1940 m. lietuvių skaičius Latvijoje nebesiekė nė 23 tūkst.¹ Bet gyventojų judėjimas vyko. Lietuviai vykdavo į Latviją laikiniems sezoniniams darbams. Antai 1936 m. į Latviją laikinai dirbti išvyko 5282 žmonės. Nuo 1937 m. sienos perėjimo leidimai išvykti į Latviją Lietuvos darbininkams nebebuvo išduodami, nes Lietuvoje ėmė trūkti darbo jėgos². Be to, Lietuvos gyventojai vyko į Latvijos kurortus, pas gydytojus, mokytis. Vien už 1935 m. pirmą pusmetį Lietuva Latvijai sumokėjo 58 tūkst. Lt už savo gyventojų gydymą, kai tuo pat metu Latvija Lietuvai — tik 1500 Lt³. Be to, reikia pažymėti, kad Lietuvos gyventojai, ir ne tik jie, naudojosi Latvijos teritorija kaip tranzito kraštu. Atvykti sausuma į Lietuvą ar išvykti iš jos buvo galima tik per dvi kaimynines valstybes — Latviją ir Vokietiją, nes su Lenkija, su kuria buvo ilgiausia siena, Lietuvos Respublikos vyriausybė iki 1938 m. pavasario nepalaikė diplomati- nių santykių. Todėl per Lietuvos—Latvijos sieną atskirais metais atvykdavo ir išvyk- davo nuo 1/3 iki 1/2 keliaujančiųjų⁴. Pavyzdžiui, 1936 m. sausio—lapkričio mėne- siais per Lietuvos—Latvijos sieną su užsienio pasais perėjo 11 906, o per Lietu- vos—Vokietijos sieną — 8147 Lietuvos piliečiai⁵. Lietuvos—Latvijos sienos aktyvu- mas, Lietuvos tranzitas per Latviją ir Latvijos tranzitas per Lietuvą sudarė galimybę Lietuvos atstovybei Rygoje ir Lietuvos konsulatams Rygoje, Liepojoje, Daugpilyje (iki 1925 m. ir Bauskėje) išsilaikyti iš gaunamų konsulinių paslaugų pinigų. Todėl, kai Latvijos vyriausybė ėmė kalbėti apie pasų ir vizų panaikinimą tarp abiejų šalių, Lietuvos vyriausybė didelio entuziazmo nerodė.

XIX a. pabaigoje Latvijoje pradėjo kurtis pirmosios lietuvių labdaros, švietimo, kultūros, teatro draugijos bei organizacijos. Viena iš pirmųjų ir ilgiausiai išsilaikiu- sių buvo 1894 m. susikūrusi Lietuvių pašalpos draugija. Jos aktyviausias vadovas ilgą laiką buvo Jonas Mozgiris. Kaip matyti iš pavadinimo, svarbiausias tikslas buvo labdara ir savišalpa, bet greta to ji užsiėmė švietimo bei kultūros darbu tarp lietu- vių. 1907 m. Prano Mašiot, Antano Buivydo, Jono Mozgirio ir kitų iniciatyva buvo įkurta lietuvių švietimo draugija „Žvaigždė“. Ji rūpinosi lietuviškų mokyklų kūrimu ir lietuvių kalbos mokymu prie latviškų mokyklų. Rygos politechnikume mokėsi nemažai lietuvių studentų. Jie 1909 m. kartu su kitais moksleiviais susijungė į drau- giją „Viltis“. Jos kūrėjas ir aktyvus vadovas buvo studentas Juozas Tūbelis. Daug lietuvių Rygoje ir kituose miestuose dirbo darbininkais gamyklose, amatininkais, vežėjais, nemažai jaunų merginų tarnavo namų darbininkėmis bei auklėmis. 1910 m.

lietuvės tarnaitės susijungė į Šv. Zitos draugiją, kurios svarbiausias tikslas buvo socialinė pagalba. Bet ši organizacija plėtė ir kultūrinę veiklą tarp jaunimo. 1910—1915 m. tarp darbininkų veikė blaivybės draugija „Giedra“. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Latvijoje tarp lietuvių darbavosi ir kairiųjų socialdemokratinio tipo partijos. Pačioje XX a. pradžioje susikūrė LSDP organizacija, kuri 1907 m. įsiliejo į Latvijos krašto socialdemokratiją. 1909—1915 m. nelegaliai veikė socialdemokratų Lietuvių kultūros centras. Jis daug dėmesio skyrė ir legaliai kultūrinei veiklai. Kaip ir kitos organizacijos, rengė lietuviškus vakarus su vaidinimais, melodeklamacijomis ir dainomis, tuo telkdamas lietuvių darbininkų jaunimą.

Po Pirmojo pasaulinio karo kai kurių organizacijų veikla prigeso. Tačiau atsirado naujų. Jos kūrėsi dažniausiai pagal teritorinį principą, taip pat pagal profesiją. 1923 m. susikūrė Liepojos lietuvių draugija, telkusi Liepojoje ir jos apylinkėse gyvenusius lietuvius. 1926 m. susitelkė į atskiras organizacijas Žiemgalos ir Daugpilio lietuviai. Žiemgalos lietuvių draugija 1937 m. pradžioje persiorganizavo į Jelgavos lietuvių draugiją.

Latvijos lietuvių pagrindinis tikslas buvo, susitelkus į draugijas, išlaikyti savo tautinį sąmoningumą ir kalbą, palaikyti ryšius su gimtine, ugdyti ir palaikyti savo tautiečių, ypač jaunimo, lietuviybę. Todėl jau 1924 m. susikūrė Latvijos lietuvių tėvų draugija. Tai buvo didžiausia lietuvių draugija. Jos aktyvūs nariai buvo kun. Antanas Juodvalkis, Pranas Selickis, Kazimieras Paliakauskas, Stasys Burlevičius ir kt. Prie jos veikė ir Lietuvių moterų komitetas, kurio aktyvios narės buvo Malvina Misiūnaitė, A. Vronevskienė, I. Mozgiraitė, V. Buivydienė ir kt. Latvijos lietuvių tėvų draugija turėjo savo Laidotuvių kasą, kuri, kaip matyti iš pavadinimo, padėjo savo tautiečiams tinkamai atlikti paskutinę jų gyvenimo paslaugą ir atiduoti pagarbą mirusiam. 1922—1924 metais susikūrė vadinanti save „bepartyve“, bet katalikiškos krypties lietuvių jaunimo organizacija „Šviesa“. Draugija turėjo savo knygyną. Aktyviai veikė jos choras, kuriam ilgai vadovavo komp. Juozas Karosas, 1927 m. baigęs Latvijos konservatoriją. 1927 m. susikūrė Lietuvių mokytojų sąjunga, kurios vadovybėje dirbo mokytojai A. Juodvalkis, S. Sužiedėlis, J. Stabinis, B. Valiušaitis, F. Adomaitis, A. Buivydas, A. Latonaitė ir kt. 1924—1934 metais veikė J. Paleckio ir kitų iniciatyva sukurta liberalinių socialistinių pažiūrų jaunimo organizacija „Rūta“. Į draugijas būrėsi ir kitų pažiūrų besimokantis ar jau mokslus baigęs jaunimas. Antai 1932 m. susikūrė 1-osios lietuvių pagrindinės mokyklos absolventų sąjunga „Laisvė“, o dar 1929 m. — Rygos lietuvių gimnazijos absolventų organizacija bei jaunimo sporto sąjunga „Vytis“. Nepriklausomoje Latvijoje susikūrusi meninio pobūdžio lietuvių organizacija buvo 1930 m. įkurta Lietuvių teatro draugija, vadovaujama A. Purvinio.

1930 m. lietuvių draugijų vadovų iniciatyva buvo imtasi jungti atskirų draugijų bei organizacijų veiklą. Tais metais, ne be tam tikrų prieštaravimų bei intrigų, į kurias įsitraukė ir pasiuntinybės Rygoje darbuotojai, buvo suformuoti du centrai: Latvijos lietuvių organizacijų centras ir lapkričio 19 d. įregistruota Latvijos lietuvių sąjunga⁶. 1931 m. sausio 18—19 d. Rygoje įvyko pirmasis Latvijos lietuvių kongresas. Po to kongresai vykdavo kasmet. Pirmajame kongrese buvo nutarta Latvijos lietuvių organizacijų centrą ir Latvijos lietuvių sąjungą sujungti į vieną organizaciją — Latvijos lietuvių sąjungą. Buvo priimti jos įstatai. Pirmasis ir ilgametis Sąjungos pirmininkas buvo prelatas Danielius Jasinskas, šiai Sąjungai vadovavęs iki savo mirties — 1939 m. gruodžio 19 d. 1940 m. Sąjunga Latvijoje turėjo 16 skyrių. Į ją buvo įjungtos ar įsiliejo dauguma Latvijos lietuvių organizacijų, kurios nei savo vardo, nei veiklos neatsisakė. Kai kurios draugijos nepanoro įeiti į Sąjungą. Antai Žiemgalos lietuvių draugija 1937 m. sausio 10 d. persiorganizavo į Jelgavos lietuvių draugiją ir suėmė į savo rankas kitų ten veikusių draugijų („Šviesos“, „Vyties“) skyrius. Be to, paprašė Latvijos lietuvių sąjungą nekurti savo skyrių⁷. Kokios draugijos priklausė Sąjungai, geriausiai matyti 1 lentelėje.

1 lentelė. Latvijos lietuvių sąjungai priklausę organizacijos

Eil. nr.	Organizacijos pavadinimas	Įkūrimo metai
1.	Lietuvių pašalpos draugija	1894
2.	Studentų draugija „Viltis“	1909
3.	Šv. Zitos draugija	1910
4.	Liepojos lietuvių draugija	1923
5.	Katalikų jaunimo draugija „Šviesa“	1924
6.	Latvijos lietuvių tėvų draugija	1924
7.	Daugpilio lietuvių draugija	1926
8.	Latvijos lietuvių mokytojų draugija	1928
9.	Sporto sąjunga „Vytis“	1929
10.	Lietuvių teatro draugija	1930
11.	Rygos lietuvių gimnazijos abiturientų draugija „Laisvė“	1932

Taigi, kaip matome, ne visos Latvijos lietuvių organizacijos susitelkė į vieną centrą, kitos ir toliau elgėsi visiškai savarankiškai. Tačiau tokių buvo nedaug. Didžiausios ir svarbiausios draugijos susivienijo ir kartu organizuodavo daug priemonių, bendrai sprendavo įvairius klausimus.

Latvijos lietuvių organizacijų veiklos formos buvo labai panašios. Jos išlaikė lietuvių bibliotekas, klubus, skaityklas. Šelpdavo ir kitaip remdavo savo narius. Organizavo susirinkimus, vakarus su menine dalimi, gegužines. Turėjo savo sporto kolektyvus, chorus ir artistų mėgėjų kuopeles. Turėjo savo spaudą. Žodžiu, telkė tautiečius, gyvenančius ne savo tėvynėje, kad palaikytų jų širdyse lietuvišką dvasią

ir žodį. Būrėsi lietuviai dažniausiai prie katalikiškų parapijų, kurių bažnyčiose vykdavo pamaldos ir lietuvių kalba, o tirščiau gyvenamose vietose — Aknystoje, Ilūksteje ir kitur — turėjo net savo bažnyčias. Rygos lietuvių susirinkimų ir susitikimų vieta buvo Šv. Pranciškaus bažnyčia, kurios klebonas buvo prel. Danielius Jasinskas. Lietuviai rinkdavosi parapijos salėje.

Latvijos lietuviai XX a. leido net 17 pavadinimų savo periodinių laikraščių ir žurnalų. Nepriklausomos Latvijos metais didžiausi laikraščiai buvo „Rygos balsas“ (1921—1931) ir „Lietuvių balsas“ (1931—1940). Be to, trumpiau ar ilgiau buvo leidžiami kiti atskirų draugijų laikraščiai. Pavyzdžiui, vos susikūrusi Latvijos lietuvių sąjunga 1930—1931 m. leido „Latvijos lietuvi“ . Be to, atskirais metais įvairios organizacijos leido „Naują žodį“ (1925—1926), „Liaudies balsą“ (1927—1928), „Lietuvi“ (1933—1935) ir kitus, kurie pasirodydavo dar trumpesnį laiką. Laikraščių leidimo trukmė rodo, kad sunku buvo juos išlaikyti, todėl jie vos gimę mirdavo. Ilgiau ėjusius abu „Balsus“ palaikė Lietuvos vyriausybė, bet ir jiems iškildavo nemažai sunkumų. Antai 1932 m. „Lietuvių balsas“ visai nebuvo leidžiamas. Silpnai jis ėjo ir 1936 m. Laikraščių leidėjai ir redaktoriai dažnai buvo tie patys aktyvūs Latvijos lietuvių veikėjai, kurie dirbo ir kitose lietuvių organizacijose. „Rygos balsą“ nuo 1921 m. iki 1928 m. vasaros redagavo kun. A. Juodvalkis. Vadovavęs laikraščiui 7 metus, jis atsisakė redagavimo, nes turėjo kitų atsakingų pareigų, be to, sušlubavo sveikata. Nuo 1928 m. vasaros iki 1940 m. vasaros „Rygos balso“, o vėliau ir „Lietuvių balso“ redaktoriumi dirbo Augustinas Vronevskis. Nors laikraščiai turėjo savo redakcijas, bet visi sunkumai gulė ant redaktorių pečių. Laikraščius leido K. Narkevičius⁸.

Lietuvių mokyklos Latvijoje ėmė kurtis 1905 m. Tuo rūpinosi Lietuvių švietimo draugija „Žvaigždė“, o jų išlaikymui Rygos miestas skyrė iki 1000 rb per metus. Kitas lėšas lietuviai surinkdavo iš aukų ir rengiamų labdaros vakarų. Rygoje buvo 4 pradinės lietuvių mokyklos. Mokyklų veikla daugiausia rūpinosi žymus lietuvių pedagogas Pranas Mašiotas, kuris tuo metu dirbo vienoje Rygos gimnazijoje. Jis iš esmės buvo ir „Žvaigždės“ draugijos, ir mokyklų kūrimo iniciatorius⁹.

Nepriklausomoje Latvijoje iš pradžių atsikūrė nedaug lietuvių mokyklų, tačiau jų nuolat daugėjo. 1933/34 m. m. keturių klasių pradinė mokyklų, Latvijoje vadinamų pagrindinėmis, dvi buvo Rygoje, po vieną Aknystoje, Eglainėje, Indricoje, Miciūniškyje, Neretose. Šešių klasių dvi mokyklos buvo Rygoje ir po vieną Liepojoje, Jelgavoje, Subatėje. Lietuviškas mokyklas lankė 975 vaikai. Kai kuriose latviškose mokyklose, pavyzdžiui, Aucės, Baltmuižės, Lašų, Kalkūnų, Medumo, Skyronių, Ukru, Vytinės, buvo lietuvių kalbos pamokos¹⁰. 1938 m. veikė jau 18 lietuvių pradinė mokyklų, jas lankė 980 lietuviukų. Deja, tai sudarė tik 20 proc. visų Latvijoje gyvenančių lietuvių vaikų. Kiti mokėsi latviškose mokyklose¹¹.

Nuo 1923 m. Rygoje pradėjo veikti lietuvių gimnazija. Jos kūrėjas ir pirmasis direktorius buvo Antanas Buivydas, vėliau ilgai gimnazijai vadovavo kun. A. Juodvalkis, po jo — prel. D. Jasinskas. Lietuvių gimnaziją Rygoje iki 1940 m. baigė 160 jaunuolių¹².

Respublikos metais, kaip ir iki Pirmojo pasaulinio karo, Latvijos aukštosiose mokyklose, ypač Rygos universitete, mokėsi ir lietuvių studentų. Atskirais metais universitete jų būdavo nuo 20 iki 50. Mokėsi ne tik Latvijoje gyvenusių lietuvių jaunimas, kai kurie atvykdavo ir iš Lietuvos. Mokėsi ištisų lietuvių šeimų — Mikėnų, Vainiūnų, Ramonų, Jasėnų, Mockų, Upstų ir kitų — vaikai. Studentai aktyviai dalyvaudavo savo organizacijų ir kitų lietuvių organizacijų kultūrinėje, sportinėje ir kitoje veikloje. Iš jų išaugo jaunoji vadovų karta, kuri ėmė pakeisti vyresniuosius. Tai Juozas Daubaras, Jonas Bakanas, Stasys Vainiūnas, Juozas Mikėnas, Jonė Jasėnaitė, Jokūbas Vištortas, Jonas Čiuberkis, Jonas Gaižauskas, Jonas Rudokas, Irena Kairytė, Juozas Laučka, Kostas Stravinskas ir kiti.

Latvijoje buvo ir daugiau lietuvių lavinimo įstaigų. Rygoje veikė vakariniai kursai suaugusiems, du lietuvių vaikų darželiai. Vasarą buvo organizuojamos įvairios vaikų stovyklos ir pan.

Nepriklausomos Lietuvos vyriausybė padėdavo savo tautiečiams, gyvenantiems užsienyje: iš valstybės biudžeto šelpdavo jų kultūrinę ir visuomeninę veiklą, finansuodavo pakliuvusius į vargą ar nelaimę, neturinčius galimybių grįžti į gimtinę. Užsienio reikalų ministerijos sąmatoje buvo sudarytas Nepaprastųjų išlaidų slaptas fondas. Didžiausios lėšos iš šio fondo buvo skiriamos Vilnijos lietuviams — kas mėnesį iki 2 mln. Lt. Kitose šalyse gyvenusiems lietuviams paremti lėšų buvo skiriama mažiau. Iš Užsienio reikalų ministerijos kiekvienų metų sąmatų ir ataskaitų matyti, kad kitur gyvenę lietuviai gaudavo tik kiek didesnę metinę sumą, negu vilniškiai mėnesinę. Antai 1926 m. visiems kitiems (be Vilniaus krašto) lietuviams užsienyje buvo skirta 3 092 800 Lt.¹³ Rygos pasiuntinybei tam reikalui skiriamos lėšos svyravo, matyt, priklausė nuo naujų kultūros objektų statybų ar kitų reikalų. 1925 m. Užsienio reikalų ministerijos sąmatoje, skirtoje Lietuvos pasiuntinybei Rygoje Latvijos lietuviams šelpti, numatyta skirti 120 000 Lt. 1929 m. sąmatoje prašoma skirti 75 000 Lt¹⁴, o 1928 m. — tik 40 000 Lt¹⁵. Kokia Latvijos lietuvių veikla buvo Lietuvos vyriausybės remiama, pateiksime 1929 m. Lietuvos atstovo Latvijoje Prano Dailidės sąmatos dėl pasiuntinybei reikalingų lėšų ištrauką.

2 lentelė. 1929 m. numatomos lėšos lietuvių įstaigoms Latvijoje šelpti (Lt)¹⁶

1. Mokinių vadovėliams (iš viso pradinė mokyklų mokinių 1092)	7000
2. Pašalpos pradinė mokyklų mokinių aprangai	7000
3. Mokinių ir studentų bendrabučiams (15 mokinių po 80 Lt mėn.)	7200
4. Dviem naujoms mokykloms Žiemgaloje atidaryti	5400

5. Pašalpos Mokytojų instituto ir Universiteto studentams	2000
6. Mokytojų sąjungos išlaikymas ir plėtimas (iš viso 44 mokytojai)	3000
7. Žiemgalos draugijai Mintaujoje (100 Lt mėnesiui)	1200
8. Lietuvių sąjungai Rygoje (200 Lt mėnesiui)	2400
9. Daugpilio lietuvių draugijai	1000
10. Liepojos lietuvių draugijai	1000
11. Sporto sąjungai veikti visoje Latvijoje	2000
12. Mokytojų cenzui įsigyti ir mokytojų kursams organizuoti	5000
13. Paskaitoms ir vakarėliams rengti provincijoje	3000
14. „Rygos balsui“ leisti (iki šiol tie pinigai buvo gaunami iš Ministro Pirmininko kreditu)	14 000
15. Neturtingiems mokytojams, turintiems pilną pamokų krūvį, pašalpa (22 žmonės po 400)	8800
16. Pašalpa Liepojos lietuvių prieglaudai (Vidaus reikalų ministerijos kreditas)	5000
Iš viso:	75 000

Iš šio finansuojamų įstaigų ir žmonių sąrašo, taip pat iš kitų archyvuose išlikusių dokumentų matyti, kad užsienyje gyvenę tautiečiai buvo finansuojami ne tik Užsienio reikalų ministerijos, bet ir kitų įstaigų — Švietimo ministerijos, Ministrų Kabineto, Vidaus reikalų ministerijos, tačiau pagrindinės lėšos ėjo iš Užsienio reikalų ministerijai skirto biudžeto.

Iš 2 lentelės matome, kad daugiausia lėšų buvo skiriama Latvijos lietuvių švietimui, mokinių ir mokytojų aprūpinimui. Lietuviai mokytojai, be algos, gaunamos iš Latvijos biudžeto, iki 1927 m. gavo beveik antrą algą iš Lietuvos. Lietuvos pasiuntiniu Latvijoje tapus K. Bizauskui, matyt, jo pasiūlymu, lietuvių mokytojams imtos duoti šv. Kalėdų ir šv. Velykų proga nuo 100 iki 300 Lt ir pašalpa labai užimtiems ir sunkiai besiverčiantiems mokytojams po 400 Lt¹⁷. Tam reikalui kai kuriais metais buvo skiriama iki 20 000 Lt. Pašalpos buvo duodamos lietuviams studentams, dažniausiai tik mokesčiui už mokslą sumokėti¹⁸. Iš Ministro Pirmininko sąmatos gana daug pinigų buvo skiriama lietuvių spaudai, pagrindiniams Latvijos lietuvių periodiniams leidiniams — abiem „Balsams“. Lietuvos vyriausybė Latvijoje remdavo lietuvių bibliotekas, skaityklas, klubus, labdaros organizacijas. Materialiai šelpdavo net atskirus žmones. Antai 1920 m. Liepojos konsulas sušelpė po Pirmojo pasaulinio karo sunkiai gyvenančius lietuvius. Palaikė ypač tas šeimas, kurių sūnūs tarnavo Lietuvos kariuomenėje. 1920 m. šv. Velykų proga 28 šeimos gavo po 405 rb¹⁹. Neturtingų šeimų vaikai buvo aprūpinami mokykliniais vadovėliais. Lietuvių vaikams Latvijos pajūryje ir kitur kasmet būdavo organizuojamos vasaros stołyklos, kurioms vyriausybė skirdavo iki 10 000 Lt. Būdavo rengiamos ekskursijos į įvairias Lietuvos vietas ir Vilniaus kraštą²⁰. Įdomu pažymėti, kad į Vilniją Latvijos lietuvių organizacijos nuvykdavo palyginti dažnai, tuo tarpu iš Lietuvos ten vykti buvo beveik neįmanoma. Latvija ir Lenkija turėjo neblogus diplomatinius santykius, ir lietuviai tuo pasinaudodavo ryšiams su tautiečiais palaikyti. Ir ne tik gyvenę Latvijoje, bet ir per Latviją bei ten gyvenančius tautiečius tais ryšiais pasinaudodavo

Lietuvos žmonės ir vyriausybinių įstaigų. Antai 1927 m. vasario mėnesį, grįždami iš dr. Jono Basanavičiaus laidotuvių per Latviją, Rygoje sustojo operos solistai Vladislava Grigaitienė ir Antanas Sodeika. Čia jie susitiko su lietuviais ir koncertavo²¹. Per Latvijos lietuvius buvo siunčiama piniginė pagalba ir spauda vilniečiams, šiuo keliu į savo šeimos kopyltėlę Vilniuje, Rasų kapinėse, buvo vežamas laidoti Vileišių šeimos narys Vytautas Vileišis (1936).

Iš 2 lentelės matyti, kad vietinėms lietuvių draugijoms Latvijoje buvo skirtos nevienodos pinigų sumos. Dvigubai daugiau pinigų negu Daugpilio ir Liepojos lietuvių organizacijos gavo Mintaujoje esanti Žiemgalos organizacija. Jai buvo skiriamos didesnės sumos, nes greta bibliotekos, klubo ir kitų švietimo įstaigų, būdingų visoms organizacijoms, ji turėjo etnografiniame Žiemgalos muziejuje lietuvių skyrių su 7000 eksponatų²².

Buvo mėgėjų ir sportuoti. Latvijos lietuvių sporto sąjunga turėdavo iki 70 aktyvių sportininkų. Lietuvos vyriausybė sportinio jaunimo gerai neaprūpindavo, bet šiek tiek jo veiklą finansiškai rėmė²³ — išlaikydavo sportininkus, atvykusius į Lietuvoje rengiamas varžybas.

Lietuvos vyriausybė padėdavo savo tautiečiams Latvijoje įsigyti nekilnojamąjį turtą, pasistatyti namus, butus kultūros ir švietimo įstaigoms, kopylčias ir bažnyčias tikintiesiems katalikams. 1929 m. buvo nupirktas namas lietuvių mokyklai ir lietuvių kolonijos reikalams Indricoje (Daugpilio aps.). Namas kainavo 400 dolerių, ir buvo nupirktas tik už Lietuvos valstybės lėšas. Latvijos lietuviai tik savo lėšomis įsigijo sklypą²⁴. Latvijos lietuvių sąjungos Moterų komitetas savo veiklos 10-mečio proga įsigijo Latvijos pajūryje, Melužos kurorte, namus, kuriuose vasarą poilsiaudavo vaikai²⁵. Jau nuo 1935 m. randame Latvijos lietuvių spaudoje minčių dėl nuosavo namo įsigijimo. Bet tik 1938 m. pabaigoje Latvijos lietuvių sąjunga, padedant Lietuvos vyriausybei, Rygoje, Noktikavas iela 3, pirkto būstą, kuris tapo lietuvių organizacijų centru ir jų susibūrimo vieta²⁶.

Lietuvos vyriausybės dėka Latvijos lietuvių visuomeninis ir organizacinis gyvenimas buvo gyvas ir veiklus, sulėtėjo tautiečių sulatvėjimo procesas. Prie to darbo nemažai prisidėjo Lietuvos atstovybės Latvijoje personalas — pasiuntiniai, konsulai, kiti tarnautojai, ypač jų žmonos. Jie dalyvaudavo lietuvių organizacijų įvairiuose kultūriniuose renginiuose, o jų žmonos — R. Dailidienė, A. Gerutienė, E. Varnauskienė ir kt. — net įeidavo, teisingiau, buvo renkamos, į lietuvių draugijų valdybas. Pasiuntinybės tarnautojai padėdavo organizuoti Lietuvos valstybinių švenčių, Vasario 16-osios ir kitus minėjimus, kuriuose dalyvaudavo jų atstovai. O į iškilmingą Vasario 16 d. minėjimą pasiuntinybėje, kuriame būdavo Latvijos vyriausybė ir užsienio diplomatai, patekdavo tik patys garbingiausi lietuvių draugijų vadovai. Į tokius minėjimus būdavo kviečiami iš Kauno operos žymiausi solistai, kurie nevengdavo

padainuoti ir vietos lietuvių minėjimuose bei šventėse. Antai 1925 m. vasario 25 d. Rygos lietuvių vakare dainavo Kauno operos solistas Jonas Bieliūnas²⁷. 1939 m. vasario 16 d. Rygoje Latvijos nacionalinėje operoje ir iškilmingame minėjime pasiuntinybėje dainavo Kauno operos solistė Aleksandra Staškevičiūtė. Tuo pačiu metu Daugpilio lietuvius aplankė solistė Vladislava Grigaitienė, kuri Vasario 16 d. minėjime solo partiją atliko kartu su vietiniu lietuvių choru. Jos klausėsi daugiau kaip tūkstantis žmonių. Minėjime kalbėjo konsulas Eduardas Jatulis. 1940 m. Rygoje koncertavo Kipras Petrauskas²⁸. Lietuvių minėjimuose dalyvaudavo ne vien tautiečiai, bet ir jų draugai bei bendraminčiai, kitų Latvijoje gyvenančių tautybių atstovai, patys latviai, Latvių—lietuvių draugijos atstovai ir kiti.

Lietuvių ir latvių tautų vienybės idėja buvo brandinama jau nuo abiejų tautų atgimimo laikotarpio XIX a. Tačiau konkrečios veiklos formas ji įgijo tik abiem giminingoms tautoms gavus nepriklausomybę. 1921 m. Kaune draugystei tarp broliškų tautų stiprinti buvo įkurta Lietuvių—latvių vienybės draugija. Tokia pat organizacija tuo metu buvo sukurta ir Latvijoje. Tik ji vadinosi Latvių—lietuvių vienybės draugija. Organizacijos gana intensyviai dirbo kultūrinį, mokslinį ir kitokį darbą. Jos keisdavosi mokytojų, jaunimo ekskursijomis, organizuodavo menininkų ir muzikų koncertus, įvairias parodas, mokslines diskusijas ir bendrus tyrinėjimus kalbos ir kitose srityse. Latvijos lietuviai dalyvavo Latvių—lietuvių vienybės draugijos darbe.

Reikia pažymėti, kad Latvijos lietuviai nenusišalino nuo Latvijos valstybinio gyvenimo. Kaip Latvijos piliečiai jie dalyvaudavo vyriausybės organų rinkimuose, o ir patys iškeldavo savo sąrašus rinkimuose į vietos savivaldybes. Tuo tikslu būdavo sudaromos savos rinkiminės komisijos, keliami kandidatai. Antai 1931 m. rinkimuose į Rygos miesto Dūmą buvo sudaryta lietuvių atstovams paremti 5 asmenų speciali komisija. Į ją įėjo prel. D. Jasinskas, A. Vronevskis, A. Žviedris, A. Purvinis ir A. Erentrautas. Pasiūlyta buvo 10 kandidatų. Tačiau, žinoma, jie nė vienas nesurinko reikiamo skaičiaus balsų. Tačiau kitų vietų savivaldybių rinkimuose lietuviai išrinkdavo savo atstovų. 1931 m. Liepojoje, Subatėje, Gryvoje ir Mintaujoje lietuviai sugebėjo išrinkti savo atstovus į vietos savivaldybes. Mintaujoje išrinktas buvo žymus bažnytinio meno ir architektūros žinovas, aktyvus lietuvių veikėjas monsinjoras K. Jasėnas, A. Erentrautas ir J. Abromaitis²⁹. Rengiamasi buvo ir 1940 m. savivaldybių rinkimams. Taigi Latvijos lietuviai nebuvo siauri tik savo krašto patriotai, bet stengėsi prisidėti prie Latvijos nepriklausomos valstybės kūrimo ir stiprinimo. Čia daug lankstumo rodė katalikų dvasininkija. Mišrioje parapijose dirbantis tik vienas katalikas kunigas stengėsi mokėti latvių ir lietuvių kalbas, kad galėtų tarnauti tikintiesiems.

Iš užmaršties atėjo laikas prikelti ir tas asmenybes, kurios savo pasiaukojamu darbu palaikė ir ugdė toli nuo tėvynės atsidūrusių tautiečių lietuviškumą. Šiame straipsnyje sunku plačiai apie tai papasakoti, bet kai kuriuos ypač nusipelnčius bent trumpai būtina paminėti. Plačiausią veiklos barą išvarė lietuviai mokytojai, savo pasiaukojamu darbu, kartais labai sunkiomis sąlygomis mokydami lietuviukus Latvijoje gimtąja kalba arba duodami gimtosios kalbos pamokas. Besikuriančioje nepriklausomoje Latvijoje sunkios mokyklų sąlygos buvo kaimuose, bet ne kažkiek lengvesnės ir miestuose, taip pat ir pačioje Rygoje. Lietuvių gimnazija ilgesnį laiką apskritai neturėjo tinkamos vietos ir glaudėsi pradinėje mokykloje, o ir įsigijusi atskiras, bet nelabai patogias vidurinei mokyklai patalpas neturėjo kuo džiaugtis. Todėl norėtume pirmiausia paminėti mokytojus lietuvius, kurie prisidėjo ne tik prie pirmųjų mokyklų kūrimo, joms vadovavo, bet ir apskritai buvo pirmųjų lietuvių organizacijų iniciatoriai ir vadovai, lietuviškumo palaikytojai bei ugdytojai.

Jonas Mozgiris, aktyvus Latvijos lietuvių veikėjas, gimė 1862 m. Viekšniuose. Ieškodamas geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų, kaip ir kiti jo apylinkių jaunuoliai, išvyko į Rygą. Dirbo įvairų darbą, lavinosi, o pradėjus lietuviams burtis, tapo vienu pirmųjų Lietuvių pašalpos draugijos kūrėjų. 1894 m. susikūrusi draugija ilgą laiką buvo vienintelė lietuvių organizacija Latvijoje. J. Mozgiris net 10 metų buvo jos narys, dirbo draugijos kasininko ir kitokį darbą. Pirmojo pasaulinio karo metais jis rūpinosi draugijos turtu, patalpomis ir juos išsaugojo. Po karo toliau dirbo draugijoje, iki tapo jos garbės nariu. J. Mozgiris dalyvavo ir kitų lietuvių organizacijų veikloje, aktyviai į ją įtraukdamas ir savo šeimos narius. 1937 m. lapkričio 31 d. Rygos lietuviai plačiai paminėjo J. Mozgirio 73 metų sukaktį. Lietuvos vyriausybė jį pagerbė valstybės apdovanojimu³⁰.

Rygos miesto 1-osios lietuvių pagrindinės mokyklos vedėja ir mokytoja Malvina Misiūnaitė 1907 m. baigė Rygos Marijos mergaičių aukštesniąją mokyklą ir įgijo pradinės mokyklos mokytojos specialybę. Tuo metu lietuvių įkurta švietimo draugija „Žvaigždė“ įsteigė Latvijoje kelias pradines mokyklas su teise dėstyti ir lietuvių kalbą. Vienos jų vedėja ir mokytoja buvo paskirta M. Misiūnaitė. Pirmojo pasaulinio karo metais mokyklos buvo uždarytos. M. Misiūnaitė evakuavosi į Maskvą, kur gilino savo pedagogines žinias ir dirbo Lietuvių tremtinių mokyklose. Po karo grįžo į Rygą ir ėmė vadovauti lietuvių prieglaudai. Nuo 1919 m. pabaigos pradėjo dirbti minėtoje mokykloje, o nuo 1937 m. rugsėjo 1 d. ji buvo paskirta tos mokyklos vedėja. M. Misiūnaitė aktyviai dalyvavo Latvijos lietuvių veikloje, ilgą laiką dirbo Latvijos lietuvių Moterų komitete prie Mokytojų draugijos ir kitose organizacijose³¹.

Rygos lietuvių pagrindinės mokyklos ilgametis vedėjas ir mokytojas, daugelio lietuvių organizacijų kūrėjas ir darbuotojas Antanas Buivydas gimė 1878 m. Latvijoje, netoli Lietuvos sienos esančiame Vec-Zvardės valsčiuje. Baigė Goldingeno

(dab. Kuldygos) mokytojų seminariją. Iš pradžių mokytojavo netoli Ilūkstės — Dveltoje, o 1903 m. persikėlė į Rygą. Joje dirbo Rygos senosios bažnyčios parapijos mokyklos vedėju. Jo pastangomis mokykloje buvo įvestas lietuvių kalbos mokymas. Be darbo mokykloje, A. Buivydas aktyviai dalyvavo lietuvių visuomeniniame gyvenime. Kartu su kitais organizavo lietuvių švietimo draugiją „Žvaigždė“ ir buvo jos aktyvus narys, P. Mašioto, M. Šikšnio ir studento J. Tūbelio padedamas, vadovavo suaugusiųjų kursams. Jis įkūrė lietuvių draugiją „Kanklės“, vadovavo jos skaityklai. Prasidėjęs karui, 1915 m. su Rygos miesto Suvorovo mokykla evakuavosi į Nižnij-Novgorodą, kur toliau mokytojavo. Kartu dirbo Lietuvių draugijos nukentėjusių nuo karo šelpti mokyklose, sukūrė lietuvių mokyklą su amato mokymo klasėmis, kurioje mokėsi net 230 lietuvių vaikų.

1918 m. lapkričio 18 d. A. Buivydas grįžo į Rygą. Miesto valdyba jam pavedė organizuoti nuo 1919 m. pradžios naują atskirą pirmąją lietuvių pagrindinę mokyklą. Mokinių į ją susirinko tiek daug, kad nuo vasario mėnesio teko organizuoti antrąją ir trečiąją lietuvių pagrindines mokyklas, o kiek vėliau ir ketvirtąją, kuri po kiek laiko buvo uždaryta. A. Buivydas buvo išrinktas į Rygos miesto mokyklų valdybą, kurioje 10 metų dirbo be atlyginimo, tik visuomeniniais pagrindais.

Rygos pagrindinėse mokyklose susirinkus iki 700 vaikų ir kasmet jas baigiant po 30—40 mokinių, kilo sumanymas įsteigti lietuvių gimnaziją. Ji buvo įsteigta ir iš pradžių veikė 1-osios pagrindinės mokyklos patalpose. Tuos dvejus metus, kol ji ten glaudėsi, A. Buivydas ėjo gimnazijos vedėjo pareigas ir joje mokytojavo.

A. Buivydo pastangomis buvo įkurta Lietuvių mokytojų draugija, turinti tikslą stebėti ir tvarkyti mokyklų ir mokytojų reikalus visoje Latvijoje. Daug nuveikė ir 1930 m. susikūrusioje Latvijoje Lietuvių sąjungoje — ilgą laiką buvo valdybos vicepirmininkas, taip pat vadovavo švietimo skyriui.

Už nuopelnus švietimo srityje Latvijos vyriausybė apdovanojo A. Buivydą Trijų žvaigždžių IV laipsnio ordinu, nes buvo laikomas geru pedagogu ir švietimo sistemos organizatoriumi. 1937 m. rugsėjo 1 d. A. Buivydas išėjo į pensiją, bet ir toliau darbavosi lietuvių organizacijose³².

Mūsų čia paminėti trys lietuvių švietimo ir kultūros Latvijoje aktyvūs darbuotojai sulaukė ir Lietuvos vyriausybės įvertinimo. 1938 m. vasario 16 d. minint Lietuvos nepriklausomybės 20-metį, A. Buivydas buvo apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio, M. Misiūnaitė — IV laipsnio ir J. Mozgiris — V laipsnio ordinais³³.

Rygos lietuviai telkėsi apie Šv. Pranciškaus bažnyčią, kurios ilgametis klebonas buvo prel. D. Jasinskas (Jasinskis). Jis buvo kilęs iš Kėdainių apskrities Surviliškio parapijos. Gimė 1866 m. gruodžio 11 d.³⁴ Mokėsi gimtinės pradinėje mokykloje, Suvalkų gimnazijoje ir Peterburgo katalikų dvasinėje seminarijoje. 1892 m. buvo

išventintas kunigu ir paskirtas į Latviją, Izvaltos parapiją Latgaloje, nes seminarijoje buvo carizmo pastebėta jo proletuviška veikla. Jis greit išmoko latviškai ir išitraukė į anticariniai nusiteikusias visuomenės veiklą. Tada carinė valdžia perkėlė jį į baltarusiškąją vyskupijos dalį. Iš čia jis rašė į lietuviškus laikraščius, palaikė glaudžius ryšius su tautiečiais gimtinėje ir už jos ribų. 1907 m. susikūrus Lietuvių mokslo draugijai buvo vienas iš pirmųjų jos narių. Tada carinė valdžia jauną kunigą pasiuntė dar toliau — į Sibirą. D. Jasinskas ir už Uralo tęsė savo kunigo ir lietuvių patriotinę veiklą, neatitrūko nuo tėvynės reikalų. Atlikus bausmę, vėl gražintas į Latviją. Kunigavo Izvaltoje, Juozapave, Nautrėnuose, buvo dekanas Latgalos katalikų centre Agluonoje. Nautrėnuose pastatydino naują katalikų bažnyčią. 1923 m. buvo pakeltas prelatu, o 1924 m. paskirtas Rygos katalikų Šv. Pranciškaus bažnyčios klebonu. Be to, kaip gerai išmanantis kanonų teisę Rygos arkivyskupijos kurijoje ėjo oficiolo pareigas.

Nepriklausomoje Latvijoje kun. D. Jasinskas toliau aktyviai dalyvavo lietuvių veikloje. Jis buvo renkamas į katalikiškų organizacijų valdybas. Nuo 1931 m. vadovavo Latvijos lietuvių sąjungai. Iki pat mirties buvo jos Centro valdybos pirmininkas. D. Jasinskas nustatė draugijos veiklos gaires ir sugebėjo sujungti joje kitas organizacijas. Sąjunga ir jos vadovas buvo viso lietuvių tautinio kultūros darbo priekyje.

Antra didelė D. Jasinsko veiklos sritis — jo nenuilstama meilė ir rūpestis lietuvių mokykla ir lietuvių švietimas Latvijoje. Jis tam reikalui buvo tiek atsidaęs, kad kur nors pritrūkus mokytojo pats eidavo mokyti tikybos ar kitų dalykų, nors ir į pradinę mokyklą. Tačiau labiausiai prel. Jasinskas rūpinosi Rygos lietuvių gimnazija. Kai iš direktoriaus pareigų pasitraukė ilgametis gimnazijos vadovas kun. A. Juodvalkis, prel. D. Jasinskas atsisakė parapijos ir Šv. Pranciškaus bažnyčios klebono pareigų ir ėmė vadovauti gimnazijai. Tvarkė jos mokymo, auklėjimo, finansų, patalpų ir kitus reikalus dvejus metus. Mirė savo kabinete gimnazijoje 1939 m. gruodžio 19 d., tik atėjęs į mokyklą ir pasisveikinęs su kolegomis.

Kaip jau minėjome, D. Jasinskas dalyvavo ir Latvijos visuomeniniame gyvenime. Jis buvo Latvių—lietuvių vienybės draugijos aktyvus narys, dalyvaudavo savivaldybių rinkimuose. Dar gūdžiais carizmo laikais, kovodamas už lietuvių mokyklą ir spaudą, jis nepamiršo ir latvių tautos padėties, jos teisių ir savo vadovaujamose parapijose įvedė bažnyčiose latvių kalbą. Prie jo kapo duobės kalbėję Latvijos vyriausybės ir bažnyčios atstovai dėkojo jam už dviejų tautų suartinimą, už latvių kalbos gynimą katalikų bažnyčiose, o prelatas S. Strelevičius savo kalbą pasakė lietuviškai³⁵.

Išsamesnių apybraižėlių nusipelnė ir kiti Latvijos lietuvai. Aktyvioje veikloje dalyvaudavo ištisos lietuvių šeimos, tėvai ir vaikai, žmonos ir dukros. Tai Buivydu,

Vronevskių, Mozgirių, Burlevičių, Čapų ir kitos. Šeimos buvo tokios aktyvios, kad Lietuvių tėvų draugijos metiniame susirinkime 1930 m. kovo 23 d. buvo nutarta, jog į valdybą iš vienos šeimos nebus renkama daugiau kaip vienas narys³⁶.

Greta vyresniosios kartos veikėjų, pasireiškusių dar carinės Rusijos okupacijos metais, Nepriklausomoje Latvijoje išaugo būrys jaunimo, kuris greta vyresniųjų ėmė spręsti lietuviybės ir lietuvių reikalus Latvijoje. Daugiausia tai buvo Rygos lietuvių gimnazijos ar aukštųjų mokyklų auklėtiniai. Iš veiklių organizatorių reikia paminėti Joną Bakaną, Rygos lietuvių gimnazijos absolventą. Jis buvo „Lietuvių balso“ redkolegijos narys, Latvijos lietuvių sąjungos narys, dirbo Sąjungos Rygos skyriaus pirmininku³⁷.

Visuomeniniame lietuvių gyvenime aktyviai reiškėsi Simas Sužiedėlis, J. Karosas, S. Vainiūnas, Jonas Budrys, J. Mikėnas, V. Jasėnas, Juozas Mataitis, Jurgis Stabinis, S. Burlevičius (jaun.), Jonas Čiuberkis, Bronė Andruliūnaitė, Jonas Žemaitis, Vladas Mikėnas, Jonas Gaižauskas (jaun.) ir daug kitų.

Lietuviai darbavosi norėdami išsaugoti savo kalbą, kultūrą, tradicijas ne tik Latvijos sostinėje, bet ir kitų miestų bei kaimų lietuviškose vietovėse. Antai Liepojoje aktyvūs lietuvių organizacijų vadovai buvo Jeronimas Grabys, Povilas Kasperavičius, Adolfas Žilys, Pranas Kaminskas, Stepas Tutinas, Kazys Upstas, Jonas Tenčikas, Petras Ukrinas, Ignas Jenčius, Pranas Rymavičius, Pranas Matulis, Juozas Bertauskas ir kiti. Daugpilyje lietuviams vadovavo K. Žygelis, J. Kunigėlis, M. Voitėkas, B. Jonėnas, P. Burokaitė, M. Kunigėlienė, J. Rukštelė. Mintaujoje dirbo kun. K. Jasėnas. Šis aktyvus vadovas buvo didelis eruditas, visuotinės meno istorijos autorius, didelis bažnytinio meno specialistas ir apskritai labai šviesus, bet šiuo metu architektūros istorijoje primirštas žmogus. Ten dirbo kiti Jasėnų giminės palikuonys. Architektūrą Rygoje baigė Jonė Jasėnaitė, kuri irgi aktyviai dalyvavo lietuvių jaunimo veikloje³⁸. Lietuvių mokyklų mokytojos ir mokytojai, ypač kaimo vietovėse, be tiesioginių savo pareigų, dirbo ir šviečiamąjį kultūrinį darbą. Tai Laukesos ir Medumo mokyklų lietuvių kalbos mokytoja, palyginti anksti pasitraukusi iš gyvenimo, Marija Vainiūnaitė (1901—1933)³⁹, Aknystos mokyklos vedėja mokytoja J. Pavilonytė, kitų mokyklų mokytojos. Lietuviškus spektaklius režisuodavo dažniausiai Antanas Purvinis, iš Lietuvos atvykdavo Aleksandras Vytautas Kupstas. Chorams vadovaudavo J. Karosas, S. Vainiūnas, Vladas Nakas, sportui — kun. Antanas Juodvalkis, S. Burlevičius (jaun.), Vladas Mikėnas ir kiti. Mokytojavo bei kitus darbus dirbo ir iš Lietuvos atvykusią lietuvių (Feliksas Adomaitis, J. Karosas ir kt.).

Lietuviai Nepriklausomoje Latvijoje nebuvo varžomi. Jie net susilaukdavo pagarbos iš Latvijos švietimo ministerijos. Tik po 1934 m. valstybinio perversmo, kai į valdžią atėjo Karlis Ulmanis, tautinių mažumų veiklos sąlygos kiek pasunkėjo. Iš mokytojų Rygoje buvo atleisti ne Latvijos piliečiai, taip pat ir lietuviai⁴⁰. Iš pasienio su Lietuva į Latvijos gilumą pradėti iškeldinti lietuviai ūkininkai. Imtasi kitų atsar-

gių lietuvių ir kitų tautinių mažumų veiklos ribojimo priemonių. Tada Latvijos lietuvių jaunimas atsigrėžė į Lietuvą. Baigę gimnaziją, vyko mokytis į Lietuvos aukštąsias mokyklas. Antai Jonas Čiuberkis baigė Karo mokyklą ir studijavo Kauno universitete⁴¹. 1938 m. S. Vainiūnas pradėjo dirbti Klaipėdos muzikos mokykloje⁴². Rygos lietuvių gimnazijos mokytojai Simas Sužiedėlis ir Adomas Raulinaitis nuo 1939 m. dirbo Kauno Vytauto Didžiojo universitete lektoriais⁴³. Daugelis kitų, ypač jaunimo, į Lietuvą atvyko karo ir pokario metais. Čia jie įsitraukė į krašto kultūros, švietimo, mokslo darbą. Gresiant sovietų okupacijai, kai kurie pasitraukė iš Lietuvos ir dirbo emigracijoje, kai kuriuos palietė ir hitlerinis teroras (Jonas Čiuberkis)⁴⁴. Ne visiems ir Lietuvoje pavyko išvengti stalininių represijų, tačiau daugumai atitolimas nuo gimtųjų vietų padėjo. Kaip ir tai daliai lietuvių, kurie po karo surado prieglobstį Latvijoje. Todėl sovietmečiu Latvijoje vėl padaugėjo lietuvių. 1970 m. jų buvo 40 600⁴⁵. Taigi nuo 1939 m. išaugo vos ne dvigubai. Tačiau sovietmečiu kokiai nors lietuvių kultūros, švietimo ar visuomeninei veiklai sąlygų nebuvo. Tik kai kuriems pasienyje gyvenusiems žmonėms pavykdavo, nesant sienos, leisti vaikus lankyti Lietuvoje mokyklas gimtąja kalba.

Reikia pasakyti, kad nuolatine konkrete materialinė Lietuvos vyriausybės pagalba, nors nelabai didelė, taip pat stipri moralinė ir kultūrinė parama prisidėjo prie tautos mentaliteto ugdymo, padėjo sustabdyti Latvijoje gyvenančių lietuvių nutautėjimo procesą. Įdomu pažymėti ir tai, kad nesulatvėjo, o sulietuvėjo net tie iš Lietuvos etnografinės teritorijos kilę žmonės, kurie iki abiejų šalių nepriklausomybės kalbėjo nelietuviškai, o lenkiškai ar vokiškai, tačiau iš tradicijos save laikė lietuviais. Iš jų reikėtų paminėti žymų advokatą Juozą Šablorskį, kuris dirbo juriskonsultu Lietuvos atstovybėje Rygoje⁴⁶. Kaip matėme, tokių žmonių buvo ir daugiau.

¹ Latvijos TSR, *Tarybų Lietuvos enciklopedija* (toliau — *TLE*), t. 2, V., 1986, p. 484.

² Dėl užsienio pasų ir vizų Lietuvos piliečiams į Latviją panaikinimo. 1938 05 04 pro memoria (be aut. parašo). *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau — *LCVA*), f. 383, ap. 3, b. 91, l. 73—74.

³ Ten pat, l. 74.

⁴ Ten pat, l. 72.

⁵ Ten pat.

⁶ Latvijos lietuviai. *Lietuvių enciklopedija*, Boston (toliau — *LE*), t. 14, 1957, p. 254—256. „Rygos balso“, „Latvijos lietuvio“ ir „Lietuvių balso“ korespondencijų atitinkamų metų duomenys.

⁷ Korespondencija, *Lietuvių balsas*, 1937 01 22.

⁸ *Rygos balsas*, 1930 05 31; 1930 12 19; 1931 06 26; *Lietuvių balsas*, 1939 12 08; 1940 01 19 ir kt.

⁹ Šiomet jam 70 metų. *Lietuvių balsas*, 1933 12 22.

¹⁰ Latvijos lietuviai, *TLE*, t. 2, p. 485; *Lietuvių balsas*, 1933 03 24.

¹¹ Latvijos lietuviai, *TLE*, t. 2, p. 484—485.

¹² Ministro B. Dailidės paaiškinamasis raštas. *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 107, l. 54—55; *Lietuvių balsas*, 1939 01 27.

- ¹³ Lietuvos užsienio reikalų ministerijos išlaidų apyskaita, *LCVA*, f. 383, ap. 2, b. 74, l. 7.
- ¹⁴ Ten pat, b. 106, l. 54; b. 774, l. 7.
- ¹⁵ Ten pat, b. 106, l. 54.
- ¹⁶ Lietuvos atstovo Latvijoje B. Dailidės 1929 02 25 informacija-paaiškinamasis raštas prie 1929 m. pasiuntinybės sąmatos užsienio reikalų ministrui D. Zauniui, ten pat, b. 107, l. 42.
- ¹⁷ Lietuvos pasiuntinio K. Bizausko 1927 m. ataskaita, ten pat, b. 106, l. 55.
- ¹⁸ Ministro B. Dailidės minėtas paaiškinamasis raštas, ten pat, b. 107, l. 42.
- ¹⁹ Liepojos konsulo 1920 m. pinigine ataskaita, ten pat, b. 119, l. 155.
- ²⁰ Minėtasis B. Dailidės paaiškinamasis raštas, ten pat, b. 107, l. 13.
- ²¹ V. Grigaitienės ir A. Sodeikos pinigines ataskaitas, ten pat, b. 43, l. 18, 21.
- ²² Korespondencija, *Lietuvių balsas*, 1937 01 22; *LE*, t. 14, p. 255.
- ²³ Minėtasis ministro B. Dailidės paaiškinamasis raštas, *LCVA*, f. 383, ap. 2, b.107, l. 42.
- ²⁴ Ten pat, l. 19.
- ²⁵ Korespondencija, *Lietuvių balsas*, 1938 09 02.
- ²⁶ Korespondencija, ten pat, 1937 04 23.
- ²⁷ Min. veik., *Rygos balsas*, 1925 02 28.
- ²⁸ Korespondencijos, *Lietuvių balsas*, 1939 02 16; 1939 02 24, 28; 1940 05 17.
- ²⁹ Korespondencijos, ten pat, 1931 03 13; 1931 03 28—29; 1931 04 17.
- ³⁰ 1938 01 20 Pro memoria, rašyta kažkokio asmens iš Lietuvos pasiuntinybės Rygoje, *LCVA*, f. 383, ap. 11, b. 31, l. 31.
- ³¹ Tokia pati Pro memoria, rašyta 1933 01 21, ten pat, l. 30.
- ³² Tokia pati Pro memoria, rašyta 1938 01 21, ten pat, l.24—26.
- ³³ Lietuvos Respublikos Prezidento ir užsienio reikalų ministro 1938 m. vasario 16 d. įsakymas dėl A. Buivydo, M. Misiūnaitės ir J. Mozgario apdovanojimo ordinais, ten pat, l. 43a.
- ³⁴ Kilnų žmogų ir uolų dvasininką palaidojus, *Lietuvių balsas*, 1940 01 05; Nekrologas: A. A. Prelatas Danielius Jasinskas, ten pat, 1939 12 22; Jasinskis Danielius, *LE*, t. 9, Boston, 1956, p. 323. *LE* D. Jasinsko pavardė rašoma — Jasinskis, nors visuose Latvijos lietuvių leidiniuose jis vadinamas Jasinsku. Be to, mano nuomone, ten neteisingai įrašyta jo gimimo data — 1866 06 10, nes dokumentuose, paskelbtuose jo mirties metu, visur rašoma tik tų metų 12 11, o laidodami Rygos lietuvių draugijų vadovai turėjo prelado D. Jasinsko tikrus dokumentus. Todėl ateityje leidiniuose, enciklopediniuose ir kituose, Bostono enciklopedijos klaidą reikėtų atitaisyti.
- ³⁵ Kilnų žmogų ir uolų dvasininką palaidojus, *Lietuvių balsas*, 1940 01 05.
- ³⁶ Korespondencija, *Rygos balsas*, 1930 03 29.
- ³⁷ Nekrologas, *Voruta*, 1994 10 05—11. Jonas Bakanas (1912 07 04 Rygoje—1994 09 29 Vilniuje), atvykęs po karo į Lietuvą, dirbo Knygų rūmuose. Po Lietuvos nepriklausomybės atgavimo atgaivino „Lietuvių balso“ leidimą, bet po jo mirties laikraštis apmirė.
- ³⁸ Korespondencija, *Lietuvių balsas*, 1939 02 03.
- ³⁹ Nekrologas: Marija Vainiūnaitė (1901 07 04 — 1933 08 08), ten pat, 1933 09 03.
- ⁴⁰ Korespondencija, ten pat, 1944 10 21.
- ⁴¹ Mirė Jonas Čiuberkis, *Diena*, 1994 10 28.
- ⁴² Korespondencija, *Lietuvių balsas*, 1938 10 07.
- ⁴³ Korespondencija, ten pat, 1939 02 03.
- ⁴⁴ Mirė Jonas Čiuberkis, *Diena*, 1994 10 28. 1943 03 13 J. Čiuberkis buvo gestapo areštuotas kaip Vilniaus miesto valdybos sekretorius ir kartu su kitais lietuvių inteligentais įkalintas Štuthofe. 1949 m. jis įsikūrė Klyvlende, kur dirbo „Dirvos“ redakcijoje, kurį laiką buvo vyriausiuoju redaktoriumi.
- ⁴⁵ Latvijos lietuviai, *TLE*, t. 2, p. 484.
- ⁴⁶ K. Vizboras, A.a. pris. advokatas Juozas Šablovskis, *Lietuvių balsas*, 1934 12 21.

Summary

ALDONA GAIGALAITĖ

THE ORGANIZATIONS OF LITHUANIANS IN LATVIA AND THEIR SUPPORT IN 1919—1940

This article is of publicistic nature. The help of the Government of Lithuania to Lithuanians who live in Latvia for their cultural and educational organizations and press is disclosed with the help of new facts from the Ministry of Foreign Affairs of Lithuania and the press of Lithuanians in Latvia. Lithuanians living in Latvia printed 17 periodicals in different times, had their schools, maintained the secondary school (gymnasium) in Riga, support students who studied in higher educational establishments in Latvia and Lithuania with the help of Lithuania. Besides, there were more than 12 various associations because of the help of Lithuanian Government. The process of assimilation of Lithuanians with Latvians, especially of intelligentsia, was prevented because of this support. A greater part of intelligentsia started working in the educational, cultural, scientific fields after returning to Lithuania.